

BARCELONA, PORT MEDITERRANI ENTRE OCEANS

El testimoni del vaixell *Barceloneta I*

Instal·lació a l'avantcambra del Palau Reial Major
MUHBA Plaça del Rei
A partir del 26 de maig del 2021

Exposició virtual:
derelictebarceloneta.portdebarcelona.cat

El port, una porta oberta a Barcelona
El testimoni del derelict *Barceloneta I*

Detall de la taula votiva encarregada per Juan Martínez de Mendaro per a la parròquia de Sant Pere de Zumaia el 1475. Imatge sota llicència CC: Gipuzkoako Foru Aldundia / Diputación Foral de Gipuzkoa

Port de Barcelona

El Derelict *Barceloneta I*. Instal·lació presencial i exposició virtual

L'any 2008 es van descobrir les restes d'un vaixell del segle XV al costat de l'Estació de França, on s'havia excavat part del baluard de Migjorn de l'antiga muralla de Mar i del primer moll artificial del port de la ciutat. El derelict va ser batejat amb el nom de *Barceloneta I*.

El testimoni d'aquest vaixell, d'origen cantàbric, probablement basc, és excepcional. D'aquest tipus no se n'ha trobat cap altre d'igual en tot el Mediterrani, cosa que amplifica encara més la importància mercantil de Barcelona que, des del segle XIII, sempre s'ha mantingut com un dels ports principals en el comerç i la legislació marítima mediterranis.

El Museu d'Història de Barcelona i el Port de Barcelona, treballant conjuntament en un acte de responsabilitat amb aquest patrimoni, han fet possible el projecte de conservació i exposició del derelict.

Gràcies a aquesta col·laboració, el *Barceloneta I* es pot visitar a la instal·lació del MUHBA a l'avantcambra del Palau Reial Major, entre el Saló del Tinell i la capella de Santa Àgata.

Paral·lelament a la instal·lació presencial, el Port de Barcelona presenta una exposició online per donar a conèixer la troballa i tots els detalls d'aquesta peça d'alt valor històric i arqueològic i, alhora, difondre la història del port des del primer moll fins a l'actualitat i la rellevància de la relació port-ciutat al llarg dels segles.

El vaixell *Barceloneta I*: una peça excepcional

Troballa del derelict: les restes d'un vaixell a l'antiga estació de rodalies

Des de l'agost de 2006, amb motiu de la construcció de nous edificis d'habitatges en el terrenys de l'antiga estació de rodalies, al costat de l'actual estació de França, es va iniciar una intervenció preventiva de llarg desenvolupament estratigràfic i temporal sota la supervisió del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Els primers resultats havien estat la descoberta de les restes de l'escullera del port (1477-1487), del Baluard de Migjorn (1527) amb el fossat i la contramuralla (segles XVII-XVIII), a més dels soterranis del Dipòsit Comercial aixecat a partir de 1862 en el marc del projecte de Josep Rafo de remodelació del port.

L'actuació immobiliària incloïa, però, fins a tres plantes d'aparcament soterrani, fet que motivà que l'excavació s'hagués de baixar per sota del nivell de mar, gràcies al conjunt de pous que bombejaven l'aigua salada i permetien treballar en sec a fondàries de fins a set metres.

Va ser en aquell context que el maig de 2008 es va produir la troballa d'un derelict medieval. Entenem per derelict les restes d'una embarcació i del que aquesta contenia, després d'haver estat abandonada. Atenent al lloc de la seva aparició, els arqueòlegs el van batejar com *Barceloneta I*.

Alguns dies després, s'hi va localitzar uns metres més cap l'est un segon conjunt de taules, que van rebre inicialment el nom de *Barceloneta II*. Tanmateix, l'estudi posterior permeté concloure que tots dos conjunts podien pertànyer a una mateixa embarcació.

Restauració i trasllat

El *Barceloneta I* va apareixen en posició horitzontal a 5 metres de profunditat, amb el folre exterior a la vista i la banda interna de l'embarcació oculta. El derelict sempre havia romàs, per tant, amarat en l'aigua salada.

En aquest ambient subaquàtic, els processos d'alteració química i biològica que pateix la matèria orgànica s'alenteixen per la manca d'oxigen sota l'aigua, permetent la conservació dels elements de fusta i d'altres matèries orgàniques que en altres condicions haurien desaparegut en pocs anys.

Tanmateix, tot i que de forma més lenta, el procés de degradació s'havia anat produint, i el pas del medi subaquàtic al sec representava un risc important per a la conservació de la troballa. La ràpida pèrdua d'humitat podria provocar deformacions i fins i tot la desintegració de la fusta.

És aquesta la raó per la qual va caldre anar remullant repetidament les restes durant l'excavació, estabilitzant-les amb sacs per compensar les sorres que s'anaven escolant com a conseqüència. Finalment, es van desmuntar les peces, una a una i es van ubicar sobre taulons de fusta per poder empaquetar-les i traslladar-les fins el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya (CASC) a Girona, on es va iniciar el seu llarg i complex procés de restauració.

El derelict en dades

- **Nom:** els arqueòlegs que van excavar el derelict van batejar-lo amb el nom de *Barceloneta I* per la seva ubicació, entre l'Estació de França i la *Barceloneta*.
- **Datació:** l'anàlisi de carboni 14 va situar la data de construcció vers l'any 1410. L'esperança de vida habitual d'aquesta mena de vaixells era de 10 a 15 anys. El dipòsit final de la part conservada el podem situar abans de les obres de la primera escullera artificial, és a dir, abans de 1439.
- **Tècnica constructiva:** El principi constructiu usat en el vaixell és el folrat previ i buc tinglat. No és el característic d'una embarcació construïda a la Mediterrània, sinó l'usat a l'àmbit atlàntic, des del Cantàbric fins al Bàltic.
- **Origen:** La presència de pol·len d'espècies vegetals pròpies d'un ambient cantàbric o de l'atlàntic temperat, la comparació de la peça amb altres de semblants, la historiografia existent i la documentació arxivística han portat a plantejar la hipòtesi que sigui d'origen basc.
- **Tipus:** embarcació mercant de mitjanes-grans dimensions i gran capacitat de càrrega. Tot indica que es tractava d'una "barxa" basca governada amb un únic timó i propulsada per una gran vela quadrada disposada a l'arbre major. Probablement, aquest es veia acompanyat per altres dos arbres, el de trinquet, situat més a proa, i el de messana, més a popa; aquest darrer amb vela llatina.
- **Dimensions:** eslora (longitud) d'uns 30 metres i mànega (amplada màxima) propera als 9 metres. Capacitat de càrrega d'entre 150 i 300 botes (entre 62 i 124 tones). La bota era la unitat de mesura emprada a l'edat mitjana per calcular la capacitat d'una embarcació. A Barcelona era l'equivalent de 10 quintars, 416 kg.
- **Tripulació:** 35 mariners.
- **Derelict:** vaixell viu convertit en objecte arqueològic. El *Barceloneta I* va ser trobat als peus del baluard de Migjorn, a prop de la primera escullera de Barcelona.
- **Hipòtesi:** els anys 1420 i 1426, respectivament, el diari del Consell de Cent recull dues notícies relatives als grans temporals patits a la platja de la ciutat. Totes dues destaquen que, entre les embarcacions sinistrades, n'hi havia de

“castellanes” o tinglades que havien acabat “donant en terra”. Els trets del derelictes lliguen bé amb les restes d’una embarcació encallada a la platja i en procés de desballestament, després que un cop de mar l’hagués arrossegada fins al lloc on es va trobar. Així ho indiquen les evidències d’esquarterament i espoli que presenta el *Barceloneta I*.

- **Importància:** únic en tot el Mediterrani i representatiu del dinamisme econòmic de la Barcelona baixmedieval.

Treballs d’estabilització, remullament i empaquetatge del *Barceloneta I* (2008).
Servei Arqueològic de Barcelona

La instal·lació a l'avantcambra del Tinell, al Palau Reial Major, del derelict *Barceloneta I*.

El vaixell *Barceloneta I* es va trobar a l'antiga estació de Rodalies i va ser restaurat pel Centre d'Arqueologia Subaquàtica i el MUHBA i instal·lat gràcies al Port de Barcelona, institució membre del Cercle del Museu.

Durant les excavacions arqueològiques que es van fer els anys 2006-2008 al costat de l'estació de França es van localitzar, a més de les bases del baluard de Migjorn, restes de la gran escullera de pedra construïda per iniciativa del Consell de Cent entre 1477 i 1487. Per primera vegada, Barcelona disposava d'un port artificial. Fins llavors, la intensa activitat comercial marítima desenvolupada per la ciutat medieval s'havia dut a terme sense més protecció que la que oferien Les Tasques, la barrera variable de sediments procedents del riu Besòs que conformava una àrea d'aigües més tranquil·les al seu darrere.

Allà on hi havia hagut aquella llacuna litoral, les excavacions també van recuperar el derelict d'un vaixell enfonsat a mitjan segle XV. El seu folre tinglat ha permès identificar-lo com una nau basca, construïda en les primeres dècades del segle, que hi va quedar abandonada en arribar la fi de la seva vida útil.

Després d'un llarg procés de restauració, el MUHBA l'exhibirà gràcies a la col·laboració i el patrocini del Port de Barcelona. S'hi podrà contemplar el testimoni directe d'un trànsit marítim que, a les rutes mediterrànies, ja sumava des de la segona meitat del segle XIV la comunicació estable amb les ciutats atlàntiques del nord d'Àfrica i Europa i que va anar fent de Barcelona la ciutat portuària cosmopolita que encara és avui.

El derelict *Barceloneta I* és una peça única d'una rellevància històrica extraordinària. Si ja ho és perquè els derelictes medievals localitzats a la Mediterrània són escassos en comparació als d'època romana, en aquest cas es tracta de les restes millor conservades que es coneixen d'un vaixell medieval tinglat d'origen atlàntic enfonsat en àmbit mediterrani. El *Barceloneta I* és, en conseqüència, un testimoni directe absolutament excepcional de la intensa activitat comercial internacional de la ciutat de Barcelona a la

primera meitat del segle XV, ja abans, per tant, que la ciutat hagués pogut comptar amb els beneficis de la seva primera infraestructura portuària artificial, construïda entre 1477 i 1487”.

Continguts de la instal·lació a l'avantcambra del Tinell:

- **El Derelict Barcelona I**
- *El transport marítim, segles XIII-XV: barques, llenys, naus, galeres.*
- *Maqueta del Barcelona I a escala 1/20, feta per Lluís Rovira i Carbonell.*
- *Imatge de part de l'escullera iniciada l'any 1477 que es va poder localitzar durant les excavacions arqueològiques.*
- *Plànol de la façana marítima de Barcelona, amb l'escullera de 1477-1487 (en negre la part localitzada pels excavadors i en verd, la resta) i les primeres prolongacions (ocre).*
- *Ganxo de barquer, ferro de calafat*

La incorporació del derelict *Barcelona I* al Museu d'Història de Barcelona s'emmarca en la importància i paper clau d'algunes grans peces en el relat de Barcelona, com és el cas del pedestal d'un edil romà trobat sota Santa Maria del Pi i instal·lat al temple d'August, al derelict d'una nau medieval símbol del fort vincle marítim de la ciutat, al proper rellotge dels flamencs, eco de la xarxa urbana moderna, a peces destacades de l'edat contemporània als nous espais museïtzats del MuHBA. Entre totes elles, el *Barcelona I*, peça excepcional en tota la Mediterrània, brilla amb llum pròpia.

Llibret de sala

<http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/BarcelonaPort.pdf>

L'exposició virtual del Port de Barcelona. "El Port, una porta oberta a Barcelona. El testimoni del derelict Barcelona I"

El Port de Barcelona inaugura un projecte expositiu complementari a la instal·lació del derelict del Museu d'Història de Barcelona i totalment online, amb la voluntat de participar en la conservació i restitució d'aquest patrimoni, de difondre la importància del patrimoni marítim i de la promoció de la importància del binomi Port-Ciutat.

En la confluència d'aquests objectius, es vol posar en valor el Derelict Barcelona I i el primer moll de Barcelona (segles XV-XVI) i, alhora, presentar la història del port modern, hereva de l'esplendor marítim de la ciutat des de la recuperació de l'impuls comercial (s. XVIII) fins al port contemporani.

En una clara aposta per les noves tecnologies i formes de divulgació, per eliminar les fronteres en la difusió del patrimoni, el Port de Barcelona ha impulsat una exposició totalment online i dinàmica, amb un plus de continguts digitals.

L'exposició, que estarà disponible online per a tots els públics a partir del 26 de maig, està concebuda com una eina d'interpretació molt visual i interactiva. Entre els recursos digitals destaca **una reconstrucció en 3D del vaixell que permet navegar-hi en 360° i un mapa interactiu de les rutes del comerç al segle XV**. A més dels gravats, litografies i imatges de diferents èpoques del port, s'hi poden veure vídeos sobre el procés de restauració, la construcció al tinglat o l'evolució cartogràfica del litoral i de la façana marítima, així com filmacions dels germans Lumière al Port de Barcelona.

L'estructuració de l'exposició en 12 càpsules temàtiques permet consultar de forma molt visual i intuïtiva tots els detalls: des de la història del primer moll i dels inicis del port modern, passant per les rutes comercials entre Barcelona i altres ciutats, els treballs i estudis arqueològics i de conservació-restauració de les restes del Derelict, fins la part més contemporània del Port de Barcelona, les noves infraestructures i els projectes que l'han fet arribar a ser el que és avui.

Càpsules de l'exposició virtual:

- 1.- Introducció al derelict
- 2.- El context històric (segle XV)
- 3.- La façana marítima (segona meitat del segle XVI)
- 4.- El descobriment
- 5.- El primer port de Barcelona
- 6.- El derelict
- 7.- La continuïtat d'una tradició (segle XVIII)
- 8.- El port abans del port modern (segle XIX)
- 9.- La construcció del port modern (segle XIX)
- 10.- El port creix (segle XX)
- 11.-Cronologia del port
- 13.-Epíleg

El port reforça la línia cultural i de patrimoni

En el context del 150è aniversari (1869-2109) del Port¹, es van intensificar les relacions amb el MUHBA i es va acordar la necessitat d'exposar les restes arqueològiques. D'aquesta col·laboració sorgeix avui el projecte del Derelict *Barceloneta I*.

En el marc del recent IV Pla Estratègic del Port Barcelona (2021-2025)², aquesta institució reforça clarament els treballs per promoure la cultura i el patrimoni, a través de la conservació i difusió de la història i el patrimoni marítim de Barcelona i de Catalunya.

Fruit de l'adaptació del Port al llarg dels segles a les noves necessitats de la ciutat, han quedat objectes que són testimoni de la seva evolució i que formen part de la història de la ciutat i del país. El compromís és vetllar per tot aquest patrimoni, promovent-ne la conservació i divulgació, perquè tothom pugui conèixer-lo i gaudir-

¹ Per més informació sobre el 150è aniversari del Port podeu consultar el següent enllaç:

<http://www.portdebarcelona.cat/web/port-del-ciudadaprograma>

² Per més informació sobre el IV Pla Estratègic del Port de Barcelona (2021-2025) podeu consultar el següent enllaç:

<http://www.portdebarcelona.cat/web/el-port/pla-estrategic>

ne. El Port de Barcelona, en un acte de responsabilitat vers el patrimoni marítim, posa en valor la història que ens fonamenta i ens encoratja a seguir essent capdavanters.

L'exposició virtual es podrà visitar online de forma permanent, a partir del 26 de maig, a través del següent enllaç o codi QR:

<http://www.derelictebarceloneta.portdebarcelona.cat>

Crèdits de les exposicions:

INSTAL·LACIÓ DEL DERELICTE BARCELONETA I AL MUHBA

“Barcelona, port mediterrani entre oceans. El Testimoni del vaixell Barceloneta I”

Organització i producció: Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura, MUHBA
(Museu d'Història de Barcelona); Port de Barcelona

Direcció del projecte: Joan Roca i Albert i Mònica Blasco i Arasanz

Coordinació: Aina Mercader i Quaderna

Comissariat: Mikel Soberón Rodríguez i Ramon J. Pujades i Bataller

Audiovisual: Tururut Art Infogràfic

Maqueta del *Barceloneta I* a escala 1:20: construcció: Lluís Rovira i Carbonell;

assessorament: Marcel Pujol Hamelink i Mikel Soberón Rodríguez

Disseny del muntatge expositiu: Udeu – Adelina Casanova

Producció i muntatge: Croquis i Grop

Disseny gràfic: Andrea Manenti

Conservació preventiva i remuntatge del *Barceloneta I*: MUHBA: Lúdia Font, Anna
Làzaro i Carla Puerto; amb la col·laboració de Julieta Cash i d'Àbac Conservació

Restauració SL: Maria Molinas, Mar Valiente, Irene Garcia Alonso i Núria Deu

Anàlisis fisicoquímiques: Arte-Lab SL

Climatització de la vitrina: Arte & Memoria, Manteniment obra civil ICUB i COPISA

Disseny del suport: Equiro Equipament SL

Gestió dels materials: Núria Miró i Emili Revilla

Transport i manipulació: Aliance Brother SL i Tti

Llibret de sala Barcelona, port mediterrani entre oceans. El testimoni del vaixell
Barceloneta I

<http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/BarcelonaPort.pdf>

Autors: Mikel Soberón Rodríguez i Ramon J. Pujades i Bataller

Assessorament: Joan Alemany

Coordinació: Mònica Blasco i Arasanz

Revisió general: Joan Roca i Albert i Ramon J. Pujades i Bataller

Coordinació editorial: Aina Mercader i Quaderna

Disseny i maquetació: Andrea Manenti

Revisió lingüística: Caplletra

Traduccions en castellà i anglès: Gemma Garcia Reverte

EXPOSICIÓ VIRTUAL PORT DE BARCELONA

“El Port, la porta oberta a Barcelona. El testimoni del Derelict Barcelona I”

Assessorament: Museu d'Història de Barcelona

Guió: Quaderna, estratègia corporativa

Audiovisuals i interactius: Tururut, Art Infogràfic

Correcció i traduccions: Gemma Garcia Reverte - coWRlghTING

Producció i comunicació: Produccions Planetàries Solucions Audiovisuals

Realització: Port de Barcelona

Departament de Patrimoni Cultural

Imatges i material gràfic:

<https://eicub.net/share/service/publicSite?node=workspace://SpacesStore/a8d1a447-b86b-454f-a5fd-eee9db84c4fc>

Contactes

Departament de Comunicació del Port de Barcelona

T 93 306 88 40 | comunicacio@portdebarcelona.cat | www.portdebarcelona.cat

Departament de Patrimoni Cultural del Port de Barcelona

T 933 06 63 22 | patrimonicultural@portdebarcelona.cat

Departament de premsa de l'ICUB (Institut de Cultura de Barcelona)

T 93 316 10 69 | premsaicub@bcn.cat | <http://premsaicub.bcn.cat/>

Departament de Comunicació del MUHBA

T 93 256 21 59 | mmartinezj@bcn.cat

<https://ajuntament.barcelona.cat/museuhistoria/ca>